

Љиљана Грчић¹ и Мирко Грчић²

**ЕКСКУРЗИЈЕ КРОЗ МАЧВУ,
ШАБАЧКУ ПОСАВИНУ И ПОЦЕРИНУ
– ТРАГОМ СРПСКИХ ЈУНАКА –**

*Идућ учи,
у векове гледај
(Доситеј Обрадовић)*

У спомен двестогодишњице Првог српског устанка (1804-2004), почетка двовековне модерне државне традиције Срба, треба отргнути од заорава многа знаменита места и споменике који сведоче о јуначким делима и значајним догађајима из историје српског народа и државе. Бурна и драматична збивања у Мачви, Шабачкој Посавини и Поцерини у Првом и Другом српском устанку и Првом светском рату, исписали су неке од најславнијих страница српске историје. Победе под вођством Карађорђа у боју на Мишару и Милоша Обреновића на Дубљу спадају у најзначајније догађаје у Првом и Другом српском устанку. Те велике победе су имале епохални значај не само за српски већ и за све поробљене балканске народе. Устаничка мисао српског народа изражена је у мишарском завету: “Храни сина пак шаљи на војску, Србија се умирит не може”. Један од највећих светских историчара XIX века, Немац Леополд Ранке, је ова два српска устанка назвао једним правим именом “Српска револуција”. У XX веку због освајачких тежњи појединих великих сила народ овог краја учествује у Првом светском рату. Тако Шабац од “Малог Париза”, културног средишта Србије, постаје “Српски Верден”, јер поред Вердена добија највише француско одликовање за поносно држање, жртве и страдања у борби за слободу. Победа над аустроугарском војском у Церској бици изазвала је у целом свету необично одушевљење за српски народ и дивљење храбрости српске војске.

Екскурзијама припада кључна улога у очувању и неговању властите традиције, културе и патриотизма и формирању одговорног односа према културном наслеђу. Из Мачве, Посавине и Поцерине воде порекло многи знани и незнани јунаци. Поменућемо само неке устанике

¹ **Мр Љиљана Грчић**, дипл. географ, Београд.

² **Проф. др Мирко Грчић**, Географски факултет, Београд

и војводе из Првог и Другог српског устанка: Стојан Чупић – Змај од Ноћаја, поп Лука Лазаревић јунак са Мишара, Милош Стојићевић – Милош Поцерац, што у боју на Мишару преоте сабљу злогласног Кулин Капетана, прота Никола Смиљанић, Зека Буљубаша, Илија Срдан, Ранко Лазаревић, Симо Катић, Марко Краина и многи други. На крвавим бојиштима овог краја, о борбама казују и многе народне песме. Највише оне блиставе из циклуса ослобођења Србије. Сведоче и многе народне приче, легенде и анегдоте у којима су места или личности локализоване. У многима од њих везује се порекло Милоша Обилића за Поцерину - прича о његовом рођењу, како је добио име Обилић, о Милошевим скакалицама (тако се зове једно место у Милошевцу), о постанку имена села Дворишта, Сипуља, поља Пустопоља и реке Нечаје. На једном платоу Цера (кота 433) изнад села Милошевца и Дворишта, познају се остаци града, који се у народу назива Коњушом или Коњушницом Милоша Обилића. У новије време је прозван Коњушницом Милоша Поцераца. Село Двориште је Карађорђе 1806. године прозвао Двориштем Милоша Поцераца.

ЗНАМЕНИТА МЕСТА ИЗ ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА

Чокешина – “српски Термопили”

Чокешина је село у подножју Цера, 7 км од Прњавора. На Липовом потоку, код манастира, 16. априла 1804. г. одиграо се бој на Чокешини између Срба устаника и Турака који су пошли из Босне у помоћ опседнутом Шапцу. У окршају Срби на челу с браћом Недић су скоро сви изгинули, а Турци су се због великих губитака вратили назад. Шабачки Турци чувши то предали су град устаницима. Чокешински калуђер је сахранио 303 погинула српска јунака и записао њихова имена. Све до Првог светског рата у Народном музеју у Београду је чувана застава браће Недића из Чокешине под којом је вођен устанак 1804. г. У манастирској порти подигнут је 1890. г. споменик са гробницом у коју су пренешени остаци 303 борца устаника заједно са браћом Недић. Немачки историчар Леополд Ранке у свом делу "Српска револуција" назвао је ову битку "српским Термопилима" а браћу Недиће "српским Леонидама". Није случајно дошло до боја код манастира Чокешине. Недалеко од Лешнице, где су се Турци улогорили, “блистали су се двори задужбине војводе Милоша Обилића и треперили злаћени крстови једног светог дома. Ту је манастир Чокешина. По њиховом завету, имали су најпре манастир попалити. Зато и застадоше близу Чокешине.” (Савић Н., 1892).

Мишар – место славне победе

Село Мишар се налази 6 км источно од Шапца. Ту се 1. августа 1806. године одиграо бој на Мишару, где су српски устаници на челу са Карађорђем (5000 пешака, 2000 коњаника, 4 топа), потукли боље наоружану и многобројнију турску војску из Босне коју је предводио Сулејман-Паша Скопљак (50 000 пешака с артиљеријом). Мишар је однео најбољи део босанске властеле. Под заповедништвом самог Карађорђа, са силним замахом, српска војска сатрла је елиту турске војске и однела најславнију и највећу победу Првог устанка. Први српски устанак са Карађорђем на челу, био је доиста чисто српски покрет који је изазвао интерес великих сила и њихову помоћ (*Ђоровић, 1993*). Бој на Мишару је сјајни украс укупне српске историје и заветна српска победа. У овом знаменитом боју, захваљујући великој сналажљивости, епској храбрости, задивљујућој самониклој ратној вештини, Карађорђеви устаници су исписали једну од најславнијих страница ратне историје српског народа.

Први документ о изгледу и положају мишарског шанца дао је професор лицеја Јанко Шафарик, који га је 1844. г. обишао и уцртао његове остатке. На том месту је 1872. г. начелник "окружја Шабачког" Краинић наредио да се постави велики храстов крст са пригодном посветом "Мишар. Победа Срба над Турцима 1806.". Поводом 100. годишњице Првог српског устанка Дриносавско коло јахача "Кнез Михаило" је 1906. г. добровољним прилозима подигло споменик Карађорђу и мишарским јунацима. Споменик има облик стуба од клесаног гранита, са двоглавим бронзаним орлом на врху, који је окренут Босни и једном делу Срема. Споменик је висок 6,5 метара. Стуб је постављен на високи четворостепени постамент чије димензије у основи износе 3,62 x 3,62 м. Споменик је израђен од камена извађеног у подринском каменолому у Радаљу, у каменорезачкој радњи Љубе Матић у Шапцу. На споменику је посвета распоређена на све четири стране. "Карађорђу и мишарским јунацима 1806 – 1906. Дриносавско коло јахача Кнез Михаило. У име захвалности потомства о стогодишњици Мишарске битке". Свечаности поводом откривања споменика присуствовао је Њ. В. престолонаследник Ђорђе. Народни музеј из Шапца је формирао сталну меморијалну поставку "Мишарска битка" у Дому културе на Мишару, коју чине фотографије, документи, одећа и оружје из тог доба.

Сваке године почетком августа организује се прослава Мишарске битке. Најатрактивнији догађај је Коњички вишебој на Шабачком хиподрому, где се коњаници такмиче у више дисциплина у јахању и баратању оружјем, у циљу освајања ласкаве титуле "Мишарског јунака".

Бој на Мишару је инспирисао многе сликаре, писце, песнике, сценске и друге уметнике. О Боју на Мишару је Филип Вишњић испевао једну од најлепших епских песама. Најпопуларнији и најпознатији моменат Мишарског боја који је овековечен у делима многих сликара је неочекивани упад коњице под вођством Луке Лазаревића, која је унела пометњу у турске редове. Да је Мишар био култно место, везано за узор витеза - војводу Луку Лазаревића, сведоче и заклетве учесника ђачких екскурзија почетком XX века. На пољу Мишару ученици су после обиласка места где се одиграла битка, изговарали свечану заклетву у којој се помиње више војвода из устанка а започињала је “Заклињем се именом Луке Лазаревића...”.

Завичај српских витезова са Мишара

Свилеува је родно место поп Луке Лазаревића (рођен 1774). Карађорђе га је именовао за војводу 1805. године. Истакавши се као командант коњице у боју на Мишару, избио је у ред најистакнутијих војних старешина шабачке нахије. Кад је Карађорђе 1807. примио од Турака Шабац, у њему је поставио за команданта поп Луку Лазаревића са посадом од 1000 војника. Почетком 1813. Лука Лазаревић је добио највише војне функције у северозападној Србији. Постао је командант сектора од Шапца до Лознице и под његову команду су стављене војводе Стојан Чупић, Анте Богићевић и Сима Катић – Прекодринац. Као врховни старешина у Шапцу он је настојао да уведе ред, и у вароши и у округу. Одликовао се колико јунаштом толико и војводским тактом и управом. Умро је 1852. године и са највећим почастима сахрањен је код цркве шабачке. На надгробној плочи су стихови Јована Илића: “Цвету српских јунака и посинку врла Карађорђа”. У родном селу Свилеуви подигнут му је споменик. Ту се сваке године у септембру одржава традиционална манифестација “Сабор Поп Луке Лазаревића”, у склопу кога је и такмичење у вишебоју.

Велика Врањска је родно место војводе Милоша Поцерца, пореклом из Херцеговине. Рођен је 1776. године. За поцерског војводу Карађорђе га је прогласио у лето 1806. године у селу Дворишту, неколико дана уочи Мишарске битке. Прославио се у пресретању и разбијању турских одреда у Китогу, где је запленио коња и комплетну опрему Кулин Капетана, заједно са чувеном сабљом на којој су били исписани берати Кулинове фамилије. Погинуо је 1811. у шуми Липовица у Поцерском Метковићу, у борби против хајдука. Кад је то чуо Карађорђе ражалостио се и рекао пред Станојем Главашем: “Е мој брате,

Милош нам је био гвоздена капија на Дрини...”. Сахрањен је у *црквеној порти у Добрићу*. На каменој надгробној плочи пише: “Милош Стојићевић Поцерац. Благодарни Поцерци 1811-1911.”. У близини је и гроб Марка Штитарца. О стогодишњици смрти откривен је *споменик Милошу Поцерцу у црквеној порти у Варни* “на виднијем месту на погледу што више света”. Споменик је подигнут добровољним прилозима из 29 поцерских села и Шапца. Урађен је од сивог мермера у форми обелиска и постављен на двостепени постамент. Укупна висина износи 2,90 м. Текст гласи: “Милошу Стојићевићу војводи Поцерском о стогодишњици благородно потомство 1911.”

Бадовинци су родно место Проте Николе Смиљанића, јунака из Првог и Другог српског устанка. Ту је рођен 1760. године, али је после погибије оца живео с мајком код њених у Белотићу. Као китошки војвода чинио је чуда од јунаштва. Делио је са Турцима многе јуначке мегдане и постао страх и трепет овога краја. Најстрашније су у Китогу прошли Турци који су се разбијени повлачили са Мишара ка Дрини. Из тог периода, потиче и клетва босанских була: “Ој Китоже не зеленио се, Смиљнићу не веселио се”. Отрован је у манастиру Каона крајем 1815. г. по наређењу Марка Штитарца а сахрањен је на гробљу у атару Двор, између Мачванског Метковића и Белотића. Његов споменик се налази испред цркве која се гради у центру Богатића, поред које ће бити сахрањени и његови земни остаци.

Међу знаменита места у Посаво-Гамнави М. Ђ. Милићевић увршћује *Свилеуви, Бељин и Крнић*. У Свилеуви су разбијени Турци на почетку устанка, у Бељину се налазио српски стан (штаб) 1804. и 1805. године, а у Крнићу су вођене оружане борбе против Турака. Крајем јула 1806. у борби у пољу између села Крнића и Власанице погинуо је Јанко Катић, један од најистакнутијих вођа Првог српског устанка. Посавотамнавци су му 1954. године подигли *споменик у Крнићу*.

Салаш Ноћајски је село које је прославио Стојан Чупић – “Змај од Ноћаја”. Рођен је у Херцеговини а усвојен у породици Страхине Чупића, чије је презиме узео. Јунаштво и храброст којима се Стојан истакао у боју на Мишару донели су му у народној песми назив “Змај од Ноћаја”. Стекао је славу великог јунака и забележено је да су га се Турци бојали као какве “хале” те отуда надимак “Змај”. Чупић је био један од најпоштованијих војвода у кога је народ имао поверење. Био је веома речит. Говорио је много и лепо на скупштинама у Београду па је Карађорђе знао да каже “Којекуде, ко ми надговори Чупића и натпише Молера даћу што затражи!”. И Вук Караџић га је с разлогом заједно са

хајдук Вељком Петровићем сврставао међу најхрабрије српске устанике. Јунаштво Стојана Чупића опевао је Филип Вишњић у песмама “Бој на Салашу”, “Хвала Чупићева”, “Бијелић Игњатије” и другим. Јунака из бојева на Мишару и Салашу је зворнички паша 1815. године на превару домамио, оковао и у Зворнику погубио, где је био и сахрањен. Његови земни остаци пренешени су 1988. године из Зворника у Салаш Ноћајски, где му је 1990. подигнут споменик. Црква Св. великомученика Георгија у том селу је задужбина Стојана Чупића. Од 1993. године се одржава Сабор у славу и част војводи Стојану Чупићу, на коме се одржавају витешке игре, у оквиру којих се бира “Мачвански војвода”.

Равње и Засавица – места херојска одступница

Равње и Засавица су места пресудних бојева између Срба и Турака лета 1813. године. Ту се одиграла одсудна битка звана “Бој на Равњу” или “Бој за Засавици”. Бој је трајао 17 дана и завршио се поразом Срба 17. септембра 1813. године. Шанац у Равњу који се ослањао десним крилом на Саву а левим на Засавицу, бранило је 3000 устаника под командом Милоша Обреновића, Стојана Чупића, Матеје Ненадовића, капетана Зеке и других. Међу устаницима највише је било “голих синова” Зеке Буљубаше, који су се одликовали храброшћу, умешношћу и вештином. Јова Глигоријевић - Зека (1785-1813) пореклом из Херцеговине, служио је у чети Стојана Чупића (“Змаја од Ноћаја”, такође пореклом из Херцеговине), затим био буљубаша на Дрини. Зека Буљубаша и Шишко Петроније су се прославили у боју на Засавици код села Равње 1813. г., где су са својим “Голаћима” изгинули штитећи одступницу устаника. У Равњу се налази *споменик Зеки Буљубаши*. Према народном предању потес “Ваљевац” у Равњу добио је име по ваљевцима који су у водама Засавице изгубили животе. Пашњак “Ваљевац” данас је у саставу Специјалног резервата природе “Засавица”. На његовом крајку поред водотока Засавице подигнут је 2003. године видиковац – дрвена кула висока 20 м. Близу ње је пристаниште са кога се креће у вођу Засавицом специјалним бродом названим “Умбра”.

Шуме “Китога” поред Дрине биле су погодне склониште за хајдуке, које је описао Јанко Веселиновић у роману “Хајдук Станко”. У Цркви Св. Петра и Павла у *Глоговицу* је 1862. г. уграђен споменик Пантелији Глигорићу, познатом воденичару Деви кога је Јанко Веселиновић овековечио у свом роману.

“Хајдучке вечери” су културно-туристичка манифестација основана 1965. године. Одржава се у Васином Шибу на обали Дрине у

Црној Бари и у етно-парку Совљак. Током два дана трајања ова манифестација приказује старе мачванске обичаје, сеоски живот, ношњу и народно стваралаштво из времена Јанка Веселиновића. Најинтересантнији део је такмичење мачванских момака у хајдучким вештинама као што су бацање камена с рамена, борба на брвну, надвлачење клипка итд. Проглашењем харамбаше завршава се програм ове манифестације.

ЗНАМЕНИТА МЕСТА ИЗ ДРУГОГ СРПСКОГ УСТАНКА

Мачва је због свог положаја на путу према Босни и густе шуме која се називала “Китог” била погодна за акције српских устаника. У *Селу Липолист*, на месту где пут силази из Поцерине у Мачву, подаље од главних путева, боравили су Карађорђе у Првом српском устанку, Милош Обреновић у Другом устанку, а ту је био и главни “стан” војводе Степе Степановића у време Церске битке у Првом светском рату. У току Првог српског устанка “схвативши сву озбиљну ситуацију на западном фронту у Мачви појавио се и сам Карађорђе. Сместивши свој штаб у Липолисту он је до краја августа лично руководио свим акцијама по Мачви.” (*Станковић, 2001*). Уочи боја на Дубљу 1815. у Липолисту се устаничка војска окупљала и припремала за битку. Недалеко од Црниљева стигле су вести о доласку Турака у Дубље. Милош је одмах кренуо ка Шапцу и у селу Липолист се зауставио да војску одмори од дугог пешачења, да прикупи осталу војску и да се договоре о даљем нападу на Турке. Са Милошем су били његов млађи бртат Јова, Милошев пријатељ и саветник Мелентије Павловић, игуман враћевшнички, војвода Сима Ненадовић са ваљевском, војском, Петар Молер и Илија Срдан са својом дружином (*Н. Сарић, 1985*). Тешком поразу и огромним губицима Турака на једној и релативно малим губицима Срба на другој страни знатно је допринела и употреба тзв. “домузараба”, неке врсте покретних оклопних двоколица. Одмах по доласку из Црниљева у Липолист 13. јула, Милош је наредио да се по околним селима покупе предњи трапови кола и да се на њих прикују дебеле хрестове даске и направе “домузарабе” које ће пешаци гурати испред себе и иза њих пуцати. Остали борци да нађу и да са собом носе по један хрестов проштац, кога ће побости у земљу и иза њега пуцати.

Дубље – место одлучујуће битке

Дубље се налазило на главном друму из Босне ка Шапцу, што објашњава узроке бојева који су ту вођени 1806, 1813. и 1815. године. Китошки пут преко Дубља био је од велике важности, јер је сва храна и опрема за војску прелазила из Босне на Бадовинце, па преко Дубља до Слечевиха, и даље крај Сокине механе за Шабац. Битка на Дубљу се одиграла 14. јула 1815. године. Шанац у Дубљу подигнут је поред Китошког пута на десној обали Битве, на месту где је била ливада попа Машића и представља једини фортификациони објект из Другог српског устанка. После жестоке борбе и незадрживих јуриша “сломљен је отпор Турака и нанет им је најтежи пораз у Другом српском устанку” (Стојанчевић В., 1980). У боју је погинуло само 12 српских бораца, међу којима су били двојица војвода – Милић Дринчић војвода Рудничке Црне Горе, из Горњег Милановца и Сима Ненадовић из Ваљевске нахије, док су турски губици били велики. У боју на Дубљу учествовали су књаз Милош Обреновић, Сима Милутиновић-Сарајлија, прота Никола Смиљанић, Петар Николајевић Молер, прота Матеја Ненадовић и други. После одлучујуће битке на Дубљу Милош Обреновић је створио услове да преговорима успешно оконча Други српски устанак из којег је резултирао настанак независне српске државе. **Храм Вознесења Господњег у Дубљу** саграђен је 1936. године, поводом обележавању 120. годишњице овог боја. У склопу овог спомен-храма постављено је 1995. године попрсје војводе Милића Дринчића (поклон Горњег Милановца), а 1997. г. попрсје војводе Симе Ненадовића (поклон СО Ваљево).

ЗНАМЕНИТА МЕСТА ИЗ ПРВОГ СВЕТскоГ РАТА

Шабац - “српски Верден”

Као последица атентата који је извршен 28. јуна 1914. године у Сарајеву, Србији је наметнут Први светски рат. Први на удару царској краљевској солдатеки нашли су се Мачва и Шабац. Први светски рат донео је Шапцу страховите патње и разарања. Борбе око Шапца вођене су за сваку улицу и сваку кућу па је град, уз огромне људске жртве, претворен у рушевине. Шабац је том рату спао са 14 000 на 7 000 становника. *Шабац је за страдање и херојско држање у Првом светском рату добио три јединствена ордена: Француски ратни крст са палмином гранчицом (8. јула 1920.), Ратни крст Чехословачке (1925.) и Карађорђеву звезду с мачевима (3. јуна 1934.). После великог страдања Шабац је назван “Српски Верден”.*

Прво одликовање **Ратни крст са палмином гранчицом** доделила му је 8. јула 1920. године Република Француска. Орден

установљен 9. априла 1915. а додељује се за ратне заслуге 1914-1918. Представнику Шапца, орден је уручио француски амбасадор Виконт де Фонтнеј, који је том приликом у свом говору између осталог рекао: “У жељи да дадне овом осећању живог израза, којим би јавно и пред очима целог света сведочио о српском јунаштву, о коме су војске и грађанство Шапца дали незабораван пример, француска влада је решила да помене у наредби француској војсци град Шабац, оличење ратне храбрости, отпорне снаге и верности српске. Ево дакле, доносим вашој вароши овај Француски ратни крст начињен од бронзе из које је ковано наше победоносно оружје”.

Република Чехословачка је за поднесене жртве током Првог светског рата одликовала Шабац *Ратним крстом* 14. новембра 1925., који је свечано додељен 13. јуна 1926. Овај орден је установљен од чехословачке владе 1918. и додељиван је за показану храброст на бојном пољу. Чину предаје одликовања присуствовали су представници Чехословачке и представници југословенске владе, парламента и војске. Том приликом за почасне грађане Шапца изабрани су Томаш Масарик, председник Чехословачке, и амбасадор Јан Шеба, док је једна од улица добила име Масарикова.

Треће одликовање које је Шабац добио за жртве у Првом светском рату је *Карађорђева звезда са мачевима четвртог реда*. То је био најзначајнији орден Краљевине Србије и Југославије до 1941. године. Овај орден је установљен 1. јануара 1904., као успомена на стогодишњицу Првог српског устанка. Одликовање је додељено 3. јуна 1934. године на великој свечаности приликом које је откривен споменик погинулим Шапчанима у рату 1914-1918., и пуштена на употребу пруга Шабац-Кленак преко новог моста на Сави.

Споменик у порти шабачке цркве, посвећен жртвама палим у ратовима 1912-1918. године, дело вајара Франа Менгела Динчића, откривен 1934. На високом постаменту од белог мермера постављена је бронзана фигура српског војника из првог светског рата. Фигура је представљена у покрету, са развијеном заставом у једној руци, док у другој држи пушку. С леве и десне стране постамента су симболичне скулптуре мушкарца и жене, обе од белог мермера. Све три фигуре су већих димензија од природне величине. Са предње и задње стране постамента су бронзани рељефи који приказују сцене страдања народа за време аустроугарске офанзиве у Првом светском рату. Висина споменика је око 8 м. Текст на предњој страни споменика гласи: “Жртвама у ратовима 1912-1918. Захвално потомство 19. августа 1933. године”.

Споменик у дворишту гимназије посвећен је ученицима и професорима палим у ратовима 1912-1918. године. Споменик на двостепеном постаменту је полигоналног облика, од сивог мермера.

Прњавор - страдалничко место

Прњавор је село 30 км западно од Шапца на путу за Лозницу. Тешко је страдао у Првом светском рату. Због огромних жртава и јуначког отпора непријатељу, одликован је *Карађорђево*м звездом за храброст. То је једино село у Србији које је добило ово високо одликовање. Злочине непријатеља у Прњавору пред светску јавност изнео је швајцарски лекар Арчибалд Рајс. У делу “Шта сам видео и преживео у великим данима” он пише: *"Прњавор, место где дивљаштво ордија Франца Јосифа није познавало границе. Биланс овога што су учинили Аустро-Мађари у овом селу више је него страшан"* (Рајс А. 1993).

У селу се налази Спомен капела са костурницом посвећена палим ратницима у ратовима од 1912-1918. Подигнута је у знак сећања на жртве аустроугарских зверстава у Прњавору 4. августа 1914. године и изгинуле ратнике у периоду од 1912. – 1918. То је мања грађевина у облику капеле псеудовизантријског стила. Испод пода налази се заједничка гробница стрељаних или спаљених људи. На мермерној плочи изнад улаза урезан је следећи натпис: “Славно је за отаџбину умрети. Жртвама аустроугарских зверстава 4. августа 1914. подижу ову костурницу као и споменик изгинулим ратницима 1912-1918. народ српски за владе Њ. В. Краља Александра 1922. године”. Унутрашњост Капеле осликана је историјским композицијама које су рађене у фрескотехници са тематиком страдања Прњавораца 1914., рад Шпире Боцарића 1922. На унутрашњим зидовима капеле постављено је 14 плоча од белог мермера на којима су посвете настрадалима уклесане позлаћеним словима.

Председник пододбора за подизање спомен костурнице био је Никола Пашић а подпредседник Арчибалд Рајс. Пројектовао ју је архитекта С. Минић. У њу су похрањене кости 535 страдалника из Прњавора, а свечано је откривен 5. новембра 1922. године у присуству Краља Александра, Арчибалда Рајса и других познатих личности. Називају га “Ђеле кула” Западне Србије. На свечаности тим поводом је говорио др Арчибалд Рајс, који је после тога проглашен за почасног грађанина Прњавора. У знак захвалности и пијетета према овом великом хуманисти и искреном пријатељу Срба подигнут му је споменик у црквеној порти. У Прњавору је 2002. г. откривен споменик Арчибалду Рајсу.

У Прњавору се налази и Споменик стрељаним жртвама код старе железничке станице у знак сећања на место где је стрељано 28 Прњавораца 4. августа 1914. године. Пред ветеринарском станицом је споменик жртвама спаљеним 4. августа 1914. године, у облику надгробне стреле са крстом, на постољу од бетона. Са предње стране урезан је следећи натпис: “Овде су Аустромађари спалили 96 невиних деце и жена прњаворских 4. 8. 1914.”. На унутрашњости фасаде основне школе је спомен плоча спаљеним Прњаворцима 1914. и стрељаним 1941. године. Текст на плочи гласи: “Аустроугари су августа 1914. спалили у школи 48 Прњавораца; 20. августа 1941. Немци су у дворишти школе стрељали 104 становника Прњавора”. Прњавор се збратио са местом Агиос Матеоса са острва Крф у Грчкој, чија је историјска судбина слична прњаворској, која представља симбол страдања српског народа у Првом светском рату.

Текериш - споменик царским јунацима

Цер је име једног од најславнијих делова природе и историје Србије. Међу културним наслеђем Цера су остаци римског Косаниног града и византијска утврђења Коњуша и Тројанов град, средњовековни манастири Радовашница, Петковица, Чокешина и Криваја изузетне лепоте и културног блага (“Мачванска Света Гора”) и Споменик царским јунацима на Текеришу. Читаво подручје има меморијални карактер јер је на њему вођена знаменита Царска битка (којом је 1914. почео рат између Аустроугарске и Србије). Према белешкама Арчибалда Рајса, главни “Стан” војводе Степе Степановића био је у селу Липолист подно Цера, саграђен од празних сандука муниције (*Рајс, 1997*). Српска војска под командом војводе Степе је у овој бици, која је трајала 4 дана (16-19. августа 1914), до ногу потукла надмоћнију аустроугарску армију (генерала Поћорека) и тако извојевала прву српску а тиме и прву савезничку победу у Првом светском рату. “Глас о овој победи силно је дигао дух и самоповерење код Срба самих а на страни, и код пријатеља и непријатеља, донео нам је изузетно поштовање. До тад Срби су се истакли само као борци на Балкану против Турака и Бугара, сада они су тукли прворазредне армије једне велике силе с војничким традицијама од неколико векова” (*Ђоровић, 1933*). Та велика победа изазвала је у целом свету необично одушевљење за српски народ и дивљење храбрости српске војске.

На источним падинама Цера у Текеришу, подигнут је 1928. године Споменик са костурницом српским војницима који су пали у великој и славом ованчаној Царској бици, која ће по речима војводе Степе “сијати док српства траје”. Споменик је израђен од блокова грубо

тесаног камена, у виду пирамидалне громаде. На врху споменика је бронзани орао са раширеним крилима који у кљууну држи лаворов венац. На предњој страни споменика на бетонској плочи налази се грб Србије са круном и датум 18. 08. 1914., а испод њега текст: "Ваша дела су бесмртна". Висина споменика је 18 м. Испод споменика је костурница у којој су похрањени посмртни остаци 3 350 српских војника и припадника 28. Прашког пука. На зиду је постављено шест спомен плоча које уклесаним текстовима и са два попрсја у плитком рељефу војводе Радомира Путника (рад вајара Милић Перише) и Степе Степановића (рад вајара академика Ђорђа Јовановића) подсећају на борбе 1914. Ту је и спомен плоча у знак сећања на 28. Прашки пук чији војници из словенске солидарности не испаливши ни један метак на Србе кренуше из својих ровова на српске положаје са пушкама окренутим на доле и песмом "Хеј Словени" падоше покошени аустроугарским куршумима. Поред споменика је капела за верске обреде, стан за чуваре споменика и спомен чесма. Народни музеј из Шапца је 1979. у капели отворио сталну музејску поставку Церске битке, која је 1989. године замењена поставком Војног музеја из Београда. Испред капеле постављене су 1994. године четири бисте српских војвода најзаслужнијих за победе у рату 1914-1918. – Степе Степановића, Радомира Путника, Живојина Мишића и Петра Бојовића – рад вајара Дринке Павловић из Београда. Цео комплекс је заштићен као споменик културе од изузетног значаја за Србију.

Нацрт споменика је израдио руски инжењер Сергиј Багенски, шеф Хидротехничког одељења у Шапцу. Приликом полагања камена темељца (1927.) у споменик су уграђене две повеље, једна Краљевине СХС а друга Чехословачке Републике. Део текста српске повеље гласи: "...витешки браниоци српске заветне мисли направише овде бедем од својих костију, о који се разбише таласи Аустроугарског непријатељског насртаја. Они падоше, да идеја слободе и правде у великом светском рату, доживе тријумф и да се под победоносним заставама, Његовог величанства Александра I, Краља Срба, Хрвата и Словенаца ослободе и уједине. У овој костурници поред наших јунака, почивају вечни сан и синови братског чехословачког народа, војници 28. Прашког пука, које зла судбина и непријатељ словенства – Аустроугарска, поведоше у рат против нас...". Текст повеље Чехословачке Републике гласи: "Камен темељац овог споменику – исти ће на вечита времена бити знак храбрости, јунаштва и самопожртвовања српског војника и у исто доба ће бити израз захвалности чешким војницима који су приморани, те против свога убеђења погинули овде у редовима Аустроугарске војске – положен на јесен 1927. године. Слава њиховој успомени..." Споменик је

свечано открио 28. јуна 1928. Краљ Александар I Карађорђевић а освештао га г. Михаило, епископ шабачко-ваљевски. Поред Краља свечаном чину су присуствовали представници Чехословачке. Овом чину присуствовао је и велики пријатељ српског народа Арчибалд Рајс.

Пример моралне величине српског народа

У великим догађајима Срби су показивали велико “чојство и јунаштво” тј. витештво и моралне врлине. Има много примера моралне величине српског народа у овом крају.

Кнез Иво од Семберије је изузетна личност наше устаничке историје. Родом је из села Дворови код Бијељине. Он је 1806. године откупио 300 робова од Кулин Капетана, “за своју сопствену душу и за вјечни помен”. Пред Ђурђевдан “упадне Кулин Капетан у јадарско село Добрић па у њему побије 74 човека а одведе 300 глава робља, већином женског. С великим напором својим и својих људи откупио је и ослободио то робље Иво Кнежевић, кнез босанске Семберије” (*Ђоровић, 1993*). Неће се никад заборавити Кнез Иво који је дао цело своје имање да искупи робље. Затим је пребегао у Србију и живео у Шапцу, где је умро 1840. и сахрањен на Старом шабачком гробљу. Спомен биста Иве Кнежевића (Кнеза Иве од Семберије), рад београдског вајара Душана Јовановића, налази се у градском парку у Шапцу. Текст гласи: “Иван Кнежевић Кнез од Семберије, 1760-1840.”

Задужбина Николе Чупића је такође пример патриотизма и хуманости. Син ћерке Стојана Чупића Василије, Никола Куртовић, пошто се као велики патриота дивио јуначким делима и домишљатости свога деде по мајци, “Змаја од Ноћаја”, презиме Куртовић је заменио са Чупић. Умро је млад, у алжирском граду Орану где је отишао по лекарском савету. Тестаментом је оставио сву покретну и непокретну имовину да се употреби за издавање научних и моралних дела. Са капиталом од 5966 дуката основана је Чупићева задужбина, која је радила пуних 66 година.

Спомен костурница у Дубљу је пример који говори о моралној величини српског народа према непријатељу. У Дубљу је 1936. г. саграђена црква Вазнесења Христовог у византијском стилу, у част обележавања 120. год. боја на Дубљу (14. јула 1815). Храм има меморијалну споменичку вредност – у крипти су сахрањени посмртни остаци око 1 000 палих српских и аустроугарских војника у жестоком борбама у Првом светском рату 1914-15. г., на територији Мачванског

среза. Погинули аустроугарски војници су сахрањени заједно са српским војницима. На храму се налази плоча са натписом: "Спомен костурница оних који су у ратовима изгинули као непријатељи па их смрт измири. Боље је човеку да буде пријатељ свих народа па да за живота има користи. Ратницима 1914-1918 палим у Мачви подигнут трудом Дубљана и помоћи Министарства правде 1936." Костурница је 1979. г. санирана и уређена. Храм са спомен костурницом је проглашен спомеником културе Републике Србије.

Народ Мачве, Посавине и Поцерине и данас *чува успомене на своје јунаке и њихова дела*. Скоро свако село у центру има споменике посвећене палим борцима и жртвама окупатора у Првом и Другом светском рату. На пример, *Споменик у Синошевићу* из 1923. је у форми обелиска од сивог мермера висине 4,5 м, са крстом на врху. Текст на њему гласи: "Осветници Косова и Сливнице. Пали борци за уједињење српства од 1876-1920. године". На крсту са предње стране пише: "За краља и Отаџбину" а са задње стране: "Слава вам борци".

Литература

- Грчић М. и Грчић Љ.:** *Мачва, Шабачка Посавина и Поцерица*, Београд, 2002.
Грчић Љ.: *Манастири Цера и Поцерине*, "Земља и људи", 51, Београд, 2001.
Група аутора: *Бој на Мишару 190 година касније*, Зборник, Шабац, 1997.
Ристановић С. : *Церска битка*, Београд, 2003.
Рајс А.: *Шта сам видео и преживео у великим данима*, Београд, 1997.
Ранке Ј.: *Српска револуција*, Београд, 1965.
Станковић Б.: *Мачва у II српском устанку*, Београд, 2001.
Стојанчевић В.: *Шабац и шабачка нахија до краја кнез-Милошеве владе*.
У књ. Шабац у прошлости II, Шабац, 1980.
Ђоровић В.: *Историја Југославије*, Београд, 1933.
Чубриловић В.: *Први српски устанак и босански Срби*, Београд, 1939.
Купрешанин В.: *Бој на Мишару*, Београд, 1952.
Карачић Вук Ст.: *Историјски списи*, Београд, 1985.
Ненадовић П. М.: *Мемоари*, Београд, 1980.
Археолошки споменици и налазишта у Србији I, Западна Србија, САНУ, Грађа, књ. IX, Археолошки институт, књ. 2, Београд, 1995.
Савић Н.: *Браћа Недићи и бој на Чокешини, из новије српске историје*.
"Наставник", 1892.
Сарић Н.: *Бој на Дубљу*, ГИАШ, бр. 19, Шабац, 1985.